

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

THE PROBLEM OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE IT

УДК 331.5

Кифяк В.І.

к.е.н., в.о. доцента кафедри економіки підприємства та управління персоналом Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Василинчук М.І.

студентка Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Шкрібляк Д.Ю.

студентка Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу проблем трудової міграції в Україні. Охарактеризовано, що міграція є складним комплексним та масштабним феноменом, який впливає на розвиток соціально-економічної системи України, ринок праці, чисельність та структуру населення. Досліджено динаміку та структуру міграції за регіонами. Визначено, що потоки трудових мігрантів із України в різні країни розподіляються нерівномірно залежно від регіону їх проживання. Проаналізовано причинно-наслідкові показники трудової міграції та здійснено їх порівняльну характеристику з зарубіжними країнами. Охарактеризовано ринок праці та рівень оплати праці як основні фактори впливу на трудову міграцію в сучасних умовах. Окреслено соціально-економічні проблеми та наслідки трудової, перспективи їх вирішення. Обґрунтовано основні проблемні питання у сфері міжнародної трудової міграції в Україні, які потребують нагального врегулювання, на основі яких запропоновано шляхи врегулювання проблем пов'язаних з трудовою міграцією.

Ключові слова: міграція, ринок праці, міжнародна трудова міграція, економічно активне населення, мінімальна заробітна плата.

Стаття посвящена анализу проблем трудовой миграции в Украине. Определено, что

миграция является сложным комплексным и масштабным феноменом, который влияет на развитие социально-экономической системы Украины, рынок труда, численность и структуру населения. Исследована динамика и структура миграции по регионам. Определено, что потоки трудовых мигрантов из Украины в различные страны распределяются неравномерно в зависимости от региона их проживания. Проанализированы причинно-следственные показатели трудовой миграции и осуществлено их сравнительную характеристику с зарубежными странами. Охарактеризованы рынок труда и уровень оплаты труда как основные факторы влияния на трудовую миграцию в современных условиях. Определены социально-экономические проблемы и перспективы трудовой, перспективы их решения. Обоснованы основные проблемные вопросы в сфере международной трудовой миграции в Украине, требующих неотложного урегулирования, на основе которых предложены пути урегулирования проблем, связанных с трудовой миграцией.

Ключевые слова: миграция, рынок труда, международная трудовая миграция, экономически активное население, минимальная заработная плата.

The article is devoted to the analysis of the state of labour migration in Ukraine. The labour market and the wage level as the main factors influencing labour migration in modern conditions are characterized. The socio-economic problems and consequences of labour, perspectives of their solution are outlined. Labour migration is a complex socio-economic process defined by various objective and subjective factors, i.e. climatic, demographic, ethnic, social and economic ones; it is influenced the most by the two latter ones. The migration process entails complex challenges in terms of fair and effective governance, migrant workers' protection, migration and sustainable development linkages and international cooperation. Labour migration should be considered as a natural aspect of the development of social relationships, that leads to both positive and negative consequences. The dynamics and structure of migration by regions are investigated. It is established that flows of labour migrants from Ukraine to different countries are distributed unevenly depending on their region of residence. The causal and consequential indicators of labor migration are analyzed and their comparative characteristics with foreign countries are carried out. The labour market and the level of remuneration as the main factors of influence on labour migration in modern conditions are characterized. The socio-economic problems and consequences of labour, prospects of their solution are outlined. The main problems in the field of international labour migration in Ukraine that urgently needs to be solved on the basis of which the ways of solving problems related to labour migration are offered are substantiated. Labour migration in Ukraine reflects the general and typical reasons for most countries, which are primarily due to high unemployment, low wages, unnecessary speciality in the homeland, the disappearance of certain branches of production or their significant reduction, economic underdevelopment of certain regions, etc. The need for solving this problem necessitates the identification of possible ways of their solution. First of all, it is about overcoming gaps and contradictions in the national migration law by: 1) accession to international agreements regulating the problems of external and internal migration; making additions and clarifications to those legal acts that need it; 2) involvement in the practical use of political decisions and intergovernmental mechanisms developed by the International Conference on the Control of Uncontrolled Illegal Migration and aimed at curbing the influx of immigrants to Eastern and Central Europe.

Key words: migration, labor market, international labor migration, economically active population, minimum wage.

Постановка проблеми. Затяжна соціально-економічна криза, зниження рівня інвестиційної привабливості, зростання невизначеності умов господарювання спричинили зростання міграції в Україні, як внутрішньої, так і зовнішньої. Щороку десятки, сотні тисяч людей покидають свою країну, свої сім'ї, з метою покращити свій добробут, своє соціальне становище.

Зазначимо, що поживлення темпів міграції характерне усім країнам, проте значення має при-

чинно-наслідковий характер таких переїздів та відображення руху населення на ринку праці та економічних показниках країни.

На сьогоднішній день в Україні набуває розмаху проблема масового виїзду українців за кордон з метою працевлаштування. Особливо важливою проблемою є еміграція висококваліфікованих працівників, молоді, яка здобуває освіту за кордоном, проте не повертається назад на Батьківщину. Така ситуація є каталізатором та індикатором демогра-

фічних, соціальних та економічних проблем, може гальмувати економічне зростання країни.

Головними причинами масової трудової міграції стали нестабільна політична ситуація, воєнні дії в країні, високий рівень безробіття, низькі заробітні плати, нестача робочих місць, недостатнє соціальне забезпечення.

Основними негативними наслідками є те що, трудова міграція спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях та регіонах, особливо це стосується сільської місцевості, також це негативно позначається на сімейних стосунках, рівні народжуваності та вихованні дітей.

Збільшення чисельності трудових мігрантів за кордон, несе для України значний економічний та демографічний занепад. Саме тому, проблема трудової міграції є настільки актуальною, та потребує стабілізації та урегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трудової міграції досліджуються багатьма українськими вченими – істориками, економістами, соціологами, юристами. Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Власюк, В. Геєць, А. Кравченко, Н. Марченко, О. Позняк, І. Прибиткова, І. Марков, С. Мельник та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як С. Годінгс, М. Левін, Н. Попсон, Ж. Сернік, К. Циммер та ін.

Проаналізувавши праці різних науковців, зазначимо, що підходить до проблеми трудової міграції дискусійні. Так, одні науковці вважають трудову міграцію позитивним явищем, характерною ознакою сучасного розвитку цивілізації, у результаті якого відбувається перерозподіл робочої сили. Інші – вважають трудову міграцію соціальною проблемою, наслідком якої є нерівномірний розподіл трудового потенціалу та соціальна напруга. Та єдність поглядів полягає у необхідності вирішення соціально-економічних проблем, пов'язаних з трудовою міграцією.

Водночас, як показують реалії, окремі важливі проблеми, зокрема причинно-наслідкові тенденції трудової міграції потребують подальшого опрацювання та обґрунтування.

Постановка завдання. Мета статті полягає у аналізі чинників та проблем трудової міграції, розробці шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграційні процеси характерні всім країнам в тій, чи більшій мірі. Нагальність вирішення цієї проблеми для України обумовлена тим, що населення країни постійно зменшується та потенційними загрозами. Важливим фактором впливу на зміну чисельності населення є адміністративно-територіальні перетворення в країні. За таких умов існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни

і, відповідно, розроблення низки превентивних заходів у регулюванні міграційних процесів.

Протягом не менш як двох десятиліть зовнішня трудова міграція була наймасштабнішим серед міграційних потоків в Україні. З початку 2014 р. у результаті анексії Криму та подій на Донбасі сформувався новий для України тип міграцій населення – рух внутрішньо переміщених осіб, який досяг обсягів, співставних, а, можливо, навіть більших за обсяги зовнішньої трудової міграції. Трудові міграції є складним комплексним та масштабним феноменом, який впливає на розвиток соціально-економічної системи України, ринок праці, чисельність та структуру населення. Тому визначення майбутнього шляху розвитку, оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції України, можливостей реформування економіки та соціальної сфери країни не може відбуватися без аналізу сучасного перебігу трудових міграцій. Таке дослідження є необхідним для формування виваженої політики зовнішніх трудових міграцій [2, с. 170–171]. У даному аспекті важливо дослідити причинно-наслідкові зв'язки трудової міграції, тобто чинники, які призводять до міграції та наслідки руху населення.

Для визначення причинно-наслідкових показників трудової міграції населення України за кордон проаналізуємо ринок праці (табл. 1).

Аналізуючи табл. 1, можна побачити, що в Україні з кожним роком чисельність безробітного населення зростає. Особливо починаючи з 2014 року чисельність безробітного населення стрімко зросла, і в порівнянні з 2013 роком збільшилась на 336,8 тис. осіб. Така ситуація є наслідком посилення соціальної напруги населення та зниження рівня інвестиційної привабливості України.

В Україні протягом останніх років серед економічно активного населення (віком від 15 до 70 років) за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття визначається десь на рівні 7,4 – 7,5% економічно активного населення. Це означає, що сьогодні приблизно 1,65 – 1,7 млн. осіб із загального числа економічно активного населення України є потенційними трудовими мігрантами [5]. Реальна ж кількість трудових мігрантів із України щороку в середньому складає 1,2 млн. осіб [4, с. 144].

Ще одним важливим важелем, що впливає на міграційні процеси в Україні є рівень оплати праці. Адже в Україні найнижча, як мінімальна, так і середня заробітна плата серед усіх країн Європи. У середньому українці отримують заробітну плату в розмірі 233 євро. Мінімальна заробітна плата становить 3723 грн, приблизно 120 євро. За даними статистичної служби Євросоюзу [6], у Латвії і Литві мінімальна зарплата наразі становить 380 євро на місяць. Нижча вона тільки у Болгарії та Румунії: 235 євро та 275 євро відповідно.

Основні показники ринку праці

	зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в серед., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в серед., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	19180,2	58,4	17451,5	65,5	1 713,9	8,2	1712,5	8,9
2011	19 231,1	59,1	17520,8	66,3	1 661,9	8,0	1660,9	8,7
2012	19 261,4	59,6	17728,6	66,9	1 589,8	7,6	1589,2	8,2
2013	19 314,2	60,2	17889,4	67,3	1 510,4	7,3	1510,3	7,8
2014	18 073,3	56,6	17188,1	64,5	1 847,6	9,3	1847,1	9,7
2015	16 443,2	56,7	15742,0	64,7	1 654,7	9,1	1654,0	9,5
2016	16 276,9	56,3	15626,1	64,2	1 678,2	9,3	1677,5	9,7
2017	16 156,4	56,1	15495,9	64,5	1 698,0	9,5	1697,3	9,9

Джерело: [3]

У Чехії мінімальна зарплата складає 407 євро, в Угорщині – 412 євро, Хорватії – 433 євро, Словаччині – 435 євро, Польщі – 453 євро і в Естонії – 470 євро. Найвища вона у Європейському Союзі зафіксована у Люксембурзі (1999 євро), Ірландії (1563 євро), Нідерландах (1552 євро), Бельгії (1532 євро) і Німеччині (1498 євро). Найвища мінімальна місячна зарплата в ЄС у дев'ять разів перевищує найнижчу, а якщо відкинути відмінності в рівні цін у різних країнах, це співвідношення становить 1:3. Тобто в Болгарії це 501 стандарт паритету купівельної спроможності (СППС), в Люксембурзі – 1659 СПКС. Цей показник в Латвії – 553 СПКС – теж третій найменший в ЄС. У Литві він становить 625 СПКС, в Естонії – 645 СПКС.

Мінімальна зарплата перевищує 60% від середніх доходів тільки в трьох країнах ЄС: Португалії (64%), Франції та Словенії (по 62%). У Латвії та Литві цей показник становить 52%, в Естонії – 40% [7]. А в Австрії, Данії, Італії, Фінляндії, Швеції та на Кіпрі держава не встановлює мінімальну зарплату.

За такого рівня диференціації оплати праці та перспектив працевлаштування міграційні процеси посилюються. При чому значення мають, як економічні фактори, так і соціальні.

На сьогодні немає чітких даних щодо кількості українських трудових мігрантів. Наявна офіційна статистика не дозволяє повною мірою уявити масштаби трудової міграції. Якщо розглянути динаміку руху українських мігрантів, то офіційні дані фіксують збільшення кількості мігрантів (рис. 1).

Стрімке зростання міграційного потоку у 2014 році за кордон, як зображено на рис. 1, є свідченням залежності соціально-економічної ситуації та кількості вибулих. Це пов'язано з початком воєнних дій на сході країни та анексією Криму.

Важливим фактором, який вплинув на зростання міграційного руху є також спрощення системи контролю перетинання митного кордону та підписання договору про асоційовані члени ЄС, який визначає мобільність робочої сили.

Проте, потоки трудових мігрантів із України в різні країни розподіляються нерівномірно залежно від регіону їх проживання. Наприклад, із західного регіону України (Рівненська, Волинська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська області) 35% трудових мігрантів їдуть в Італію, 20% – в Росію, 19% – в Іспанію; з центрального регіону (Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська, Чернігівська, Житомирська, Полтавська, Сумська області) 45% – в Росію, 27% – в Італію; з південно-східного регіону (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області) 53% – в Росію, 11% – в Італію.

Згідно статистики МОМ в Україні лідерами за областями з трудових мігрантів були такі регіони (табл. 2):

Експерти називають різні цифри вибулих за кордон з метою працевлаштування. Вони коливаються в межах від 1,5 до 7 млн осіб, що становить від 3,1 до 15,1 % чисельності всього населення України, та до 34,1 % економічно активного населення України працездатного віку. Прогнози щодо розвитку міграційних процесів теж невтішні.

Міграційний рух з одного боку, має позитивні аспекти, такі як мобільність робочої сили, обмін досвідом та розширення можливостей для професійного зростання та самореалізації громадян. З іншого, за умов низького рівня конкурентоспроможності ринку праці України та національної економіки загалом, міграційні потоки будуть односто-

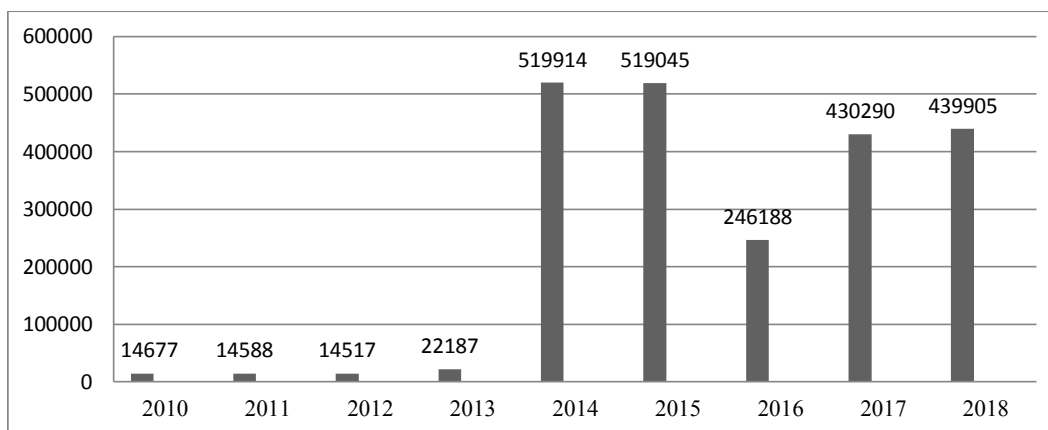


Рис. 1. Абсолютні дані кількості вибулих з України за кордон за 2010–2018 рр. (тис. чол.)

Джерело: [3]

Таблиця 2
Рівень закордонних мігрантів

Регіон	Рівень
Закарпатська область	дуже високий
Чернівецька область	дуже високий
Львівська область	високий
Волинська область	високий
Івано-Франківська область	високий
Тернопільська область	високий
Хмельницька область	високий
Черкаська область	високий
Вінницька область	середній
Рівненська область	середній

Джерело: [7]

ронніми, відбуватиметься не тільки «відтік мізків» за кордон, а й молоді, а у перспективі така ситуація є загрозливою для національної цілісності та безпеки.

Отже, трудова міграція є комплексною проблемою, яка потребує нагального вирішення за такими напрямками:

1. Інформаційний. Вважаємо, у боротьбі з таким соціально-економічним явищем як трудова міграція інформаційний аспект є базовим. Так, відома теорія інфляційного очікування, згідно якої очікування про подорожчання цін зумовлюють їх зростання (оскільки сукупний попит зростає), стосується аспекту руху населення. За умов, коли усі прогнози щодо подальшого соціально-економічного розвитку України невтішні, зростає кількість вибулих за кордон, відповідно основний ресурс держави – трудовий – стає дефіцитним, ускладнюються процеси ведення господарської та підприємницької діяльності. А це, у свою чергу, запорука економічної кризи, відповідно до якої зменшується і так невисокі реальні доходи громадян, що змушує їх виїжджати за кордон.

Тож, інформаційний фактор наскільки важливий, що за умов складних воєнно-політичних від-

носин та соціально-економічної кризи, це єдиний аспект, який може «затримати» громадян, які збираються виїжджати за кордон. Багато громадян, особливо професійно-свідомих готові повернутися до своїх родин чи в свої домівки за умови, що вони знатимуть, що буде покращення. Відповідно інформація про покращення є засобом покращення ситуації. Але для того, щоб інформація була об'єктивна треба звернути увагу і на наступні аспекти вирішення проблеми трудової міграції.

2. Соціально-економічний. Соціальний напрям цієї проблеми лежить в площині економічного, де цілісність сім'ї, легальна праця та офіційне професійне зростання, а також можливість висловлюватись рідною мовою мають значення тоді, коли задоволені базові потреби сім'ї. А випадки, коли рівень доходу сім'ї невисокий, а є загроза мобілізації головного годувальника в зону АТО, є неординарними.

Відповідно соціально-економічний стан потрібно покращувати не численними реформами у всіх сферах, які у кризовий час є складними для видаткової частини бюджету, а зростанням рівня життя населення на законодавчому рівні.

Ключовим аспектом у вирішенні проблем трудової міграції має стати покращення умов ведення підприємницької діяльності, що можливо через формування сприятливих умов для інвестицій.

3. Правовий напрям повинен передбачати налагодження системи обліку тих, хто працює за кордоном офіційно та неофіційно. Потребує вирішення питання грошових трансфертів трудових мігрантів в економіку країни. Держави сприяють переказам і з використанням не лише фінансових, а й адміністративних важелів, створенням додаткових можливостей для мігрантів. Так, на Філіппінах Державна адміністрація з соціального захисту працівників за кордоном видає кожному працівникові-мігрантові, який підписує контракт, ідентифікаційну картку, що автоматично означає відкриття

банківського рахунку, через який переказ коштів на батьківщину здійснюється за символічною ціною. Відомий приклад – угода між фінансовими установами Мексики та США, досягнута за участі мексиканського уряду, яка дозволила нелегальним мігрантам-мексиканцям у США відкривати поточні рахунки в банках, з яких на батьківщині знімають гроші члени їхніх родин [11].

У цьому аспекті потрібно приєднатися до міжнародних угод регулювання міграційних потоків та використовувати міжнародний досвід країн, які вдалося вирішити таку ситуацію.

Тож, вирішити проблему трудової міграції можливо через формування загального механізму соціально-економічного розвитку, де враховані інформаційна, соціально-економічна та правова складові.

Висновки з проведеного дослідження. Трудова міграція в Україні відображає загальні та типові для більшості держав головні причини, які пов'язані, насамперед, із високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати, незатребуваністю фаху на батьківщині, зникненням деяких галузей виробництва або значним їх скороченням, економічною нерозвиненістю окремих регіонів тощо.

Необхідність вирішення даної проблеми обумовлює потребу визначити можливі шляхи їх розв'язання. Передусім йдеться про подолання прогалин і протиріч в національному міграційному законодавстві шляхом:

1) приєднання до міжнародних угод, що регулюють проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції; внесення доповнень та уточнень у ті нормативно-правові акти, котрі цього потребують;

2) залучення до практичного використання політичних рішень, міжурядових механізмів, розроблених Міжнародною конференцією з питань боротьби з неконтрольованою нелегальною міграцією та спрямованих на стримування напливу іммігрантів до Східної та Центральної Європи.

Основними передумовами для зменшення міграційних процесів в Україні у цілому є:

- стабілізація воєнного стану в країні;
- підвищення рівня працевлаштування;
- підвищення рівня добробуту громадян;
- надання пільг для підприємців, для розвитку бізнесу;

- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;

- покращити соціальне забезпечення населення.

Важливим напрямом міграційної політики має стати політика, щодо створення умов для зворотної міграції українських трудових мігрантів.

Для вирішення проблем міграції потрібен комплексний підхід, за якого враховуються інформаційний, соціально-економічний та правовий напрями як єдиний механізм підвищення рівня національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Київ, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>.

2. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. №2(27). С. 169–172.

3. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Жовнір С.М. Українська трудова міграція: реалії, перспективи, вектори модернізації державної політики в управлінні нею. *Український соціум*. 2014. №4 (51). С. 144–159.

5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення»: Постанова Верховної Ради України від 5 листопада 2013 року № 680-VII / Верховна рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-18>.

6. Статистична служба Євросоюзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

7. Міжнародна організація з міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua>.

8. Кравчук П.С. Сучасний стан трудової міграції та перспективи регламентування трудових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 36 (Т.1). С. 105–108.

9. Pozniak O. Investigation of Entrepreneurship Potential of Ukrainian Labour Migrants. *Zeszyty Naukowe*. 2013. Nr 4 (42). Warszawa, Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie. P. 45–54.

10. Кукурудза І.І., Ромашенко Т.І. Україна у світових процесах трудової міграції: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. 252 с.

11. Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1276/>.